

Thema

De valkuil van de babyboomers

B.P. Hagens

In 2007 hield prof.dr. G. Harinck een oratie over de traditie van het neocalvinisme, met als titel: ‘Waar komt het VU-kabinet vandaan?’ Hierin constateerde hij dat de (synodaal-gereformeerde) kerk in de jaren vijftig van de vorige eeuw een dode tak werd binnen de kruin van protestants-christelijke organisaties.¹ Deze organisaties hadden geen kerkelijke bijstand (meer) nodig voor hun christelijke activiteiten in de samenleving. De taak van de kerk werd zo beperkt tot heilsinstituut.

Op het Amersfoorts Congres in 1948 was deze ontwikkeling door de vrijgemaakten al gesignaleerd en bekritiseerd. De kerk is meer dan een heilsinstituut, want zij verkondigt het Woord van God dat beslag legt op heel het leven.² Vooral op dit punt gingen de (vrijgemaakte) confessioneel-gereformeerde organisaties zich onderscheiden van de (bestaande) protestants-christelijke organisaties, zoals de Anti-Revolutionaire Partij. Zij lieten zich aanspreken en motiveren door de prediking van het evangelie in z’n betekenis voor het sociale en politieke leven. Maar in het midden van de jaren tachtig veranderde dat. Zowel in de kerkdiensten als op de bijbelkringen gaat het nu bij de vrijgemaakten vooral over het persoonlijk geloof en de persoonlijke ethiek.³ De geestelijke plaats van de zichtbare kerk in het netwerk van confessioneel-gereformeerde organisaties is onduidelijk en problematisch geworden. Het meest sprekende voorbeeld is het opgaan van het Gereformeerd Politiek Verbond (GPV) in de ChristenUnie. Hoe hebben de generaties van na de Vrijmaking zover kunnen komen en wat zijn de gevolgen hiervan voor de kerk zelf?

Generatiewisseling

De ‘stille omwenteling’ bij de gereformeerd-vrijgemaakten wordt pas goed zichtbaar tegen het einde van de vorige eeuw. Maar dit was het uiteindelijke gevolg van een heroriëntatie die begon in de jaren zeventig met discussies over vormen van politieke samenwerking. Dat was dus in de actieve periode van de tweede generatie vrijgemaakten. Maatschappelijk gezien vallen de opeenvolgende generaties van na de Vrijmaking (1944) samen met de generaties van na de Tweede Wereldoorlog. Die tweede generatie staat algemeen bekend als de protestgeneratie of de babyboomers. Deze generatie oogstte als vanzelfsprekend de welvaart die was gezaaid door de eerste generatie en ging op zoek naar nieuwe idealen.⁴ De Vrijmaking had ook tot een breuk met de Anti-Revolutionaire Partij geleid en daarom was in 1948 het Gereformeerd Politiek Verbond opgericht. Het GPV was vanaf 1963 in de Tweede Kamer vertegenwoordigd en kwam in 1971 zelfs op twee zetels uit. Deze verkiezingsuitslag was mede aanleiding tot een heroriëntatie binnen de partij. De tweede generatie vrijgemaakten kreeg leidinggevende posities en wilde niet zozeer getuigen (eerste generatie) maar vooral politieke invloed uitoefenen, met steun van politieke bondgenoten. Bij de Tweede Kamerverkiezingen van 1977 ging de tweede GPV-zetel weer verloren. Dit werd het startsein voor een intern debat over politieke samenwerking via lijstineenschuiving met de SGP (Staatkundig Gereformeerde Partij) en/of de RPF (Reformatorische Politieke Federatie). Centraal in dit debat stond de geloofsband van het GPV met de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt).

Doorbraak

Voor gereformeerden staan de verschillende ‘ambten’ in de samenleving onder het koningschap van Christus. Mensen zijn rentmeesters die aan hun Heer verantwoording schuldig zijn. Behalve die verticale relatie bestaat er ook een horizontaal verband, hoewel dat niet eenduidig wordt verwoord. Gereformeerden zien de samenleving als een soort ellips met twee brandpunten, kerk en staat. Zoals de niet-statelijke ‘ambten’ zijn aangewezen op de rechtsbescherming door de overheid, zo zijn de niet-kerkelijke ‘ambten’ geestelijk aangewezen op de Woorddienst van de kerk (Wiskerke).⁵

Zo heeft bijvoorbeeld een christelijke politieke partij voor haar functioneren niet alleen rechtsbescherming door de overheid nodig, maar die partij moet ook geestelijk gevoed worden door de evangelieverkondiging van de christelijke kerk. Daarmee is de boodschap van de kerk dus ook politiek relevant.

Nogal wat GPV’ers hadden bedenkingen tegen lijstineenschuiving met min of meer verwante, maar interkerkelijke politieke partijen. In 1981 kwam de partij (met minimale meerderheid) tot een positieve principe-uitspraak voor lijstineenschuiving bij ‘kansloze lijsten’.

De echte doorbraak kwam onder druk van verkiezingen voor het Europees Parlement (1984), waar SGP, GPV en RPF alleen samen een zetel zouden kunnen behalen. Het getalscriterium werd definitief geaccepteerd als reden om lijstineenschuiving aan te gaan. Extra gebruik in eigen land lag nu voor de hand. Eigenlijk kan men hier spreken van een schoolvoorbeeld van zogenaamd functioneel denken. De traditionele norm wordt opengemaakt vanuit een aansprekende grenssituatie.

Die omslag markeert de overgang van een ‘ontologische’ houding (vasthouden aan eigen identiteit met vaste normen) naar een ‘functionele’ houding met creatief of soms pragmatisch hanteren van normen in onverwachte situaties.⁶

Politieke oecumene

Naast de ‘grote politieke oecumene’ van de Christen-Democraten (CDA) kwam er nu ook een soort ‘kleine politieke oecumene’ op gang van (drie) kleine christelijke partijen. Bij zogenaamd kansloze lijsten kon onder bepaalde voorwaarden worden overgegaan tot lijstineenschuiving. Dit gaf uitzicht op verdergaande politieke krachtenbundeling.

Deze denkrichting kreeg de wind mee. De orthodox-gereformeerde stroming – die breder was dan de (kerkelijke) achterban van het GPV – ontwikkelde zich in die jaren tot een evangelisch-gereformeerde stroming.

De Evangelische Omroep fungeerde hierbij als een soort oriëntatiepunt. De samenwerking met de bevindelijk-gereformeerde SGP kwam daarbij onder druk te staan vanwege het – reactionaire – vrouwenstandpunt van deze partij. Dus raakten het GPV en de RPF zo als vanzelf op elkaar aangewezen.

Dit resulteerde in 2000 in het samengaan van deze partijen in de ChristenUnie. Voor het ontwikkelen van een gemeenschappelijke basis werd dezelfde constructie toegepast als bij het CDA. Vanuit de grondslag werd een ‘politieke overtuiging’ geformuleerd die de leden samenbindt. Evangelischen en gereformeerden verschillen over diverse onderdelen van de grondslag van de ChristenUnie van mening. Maar wat hen als leden van de ChristenUnie verenigt, is hun gemeenschappelijke politieke overtuiging. Hun meningsverschillen over de grondslag worden gezien als kerkelijke twistpunten zonder echte politieke relevantie.

Vandaag zijn zelfs ook orthodoxe rooms-katholieken welkom.⁷

Secularisatie

Een belangrijk – en misschien zelfs doorslaggevend – argument om tot krachtenbundeling over te gaan, is de sterk toegenomen secularisatie. De ontkerkelijking is in ons land schrikbarend. De publieke/culturele betekenis van het christelijk geloof is gemarginaliseerd.

Toch is er iets zeer opmerkelijks. Secularisatie betekent niet het einde van de religie, zoals men vroeger dacht. Want er komt een nieuwe religiositeit op, ‘het nieuw-religieus verlangen’ (titel van een boek van dr. Anton van Harskamp). De kernwoorden zijn hier individualisering en ontrationalisering. Het kerkelijk-georganiseerd christelijk geloof kalft steeds meer af. Maar daarnaast is vandaag sprake van een toenemende persoonlijke religiositeit.

Van Harskamp bespreekt in dit verband de religieuze stromingen New Age en het evangelicalisme als de twee ‘uitersten’ van het nieuw-religieuze spectrum.⁸ Mijns inziens moet dan wel worden aangegeven dat er tussen deze twee ‘uitersten’ een kwalitatief verschil bestaat.

Secularisatie als breuk met het christelijk geloof – zoals in de stroming New Age – gaat in tegen het eerste gebod van Gods wet (geen andere goden dienen).

Secularisatie als aanpassing van het (kerkelijk georganiseerd) christelijk geloof – zoals in het evangelicalisme – komt in strijd met het tweede gebod van Gods wet (geen eigenwillige godsdienst). Een eigentijdse vorm van secularisatie in strijd met het tweede gebod is de privatisering van de kerk.

Dit betekent dat de kerk (gemeente) wordt beschouwd als een religieuze vrijwilligersorganisatie en de kerkkeus als een privézaak.

Privatisering

Het aanvaarden van interkerkelijke organisaties wordt wel gezien als een terugkeren tot voor de Vrijmaking. Toen werd gesproken over de pluriformiteit van de kerk, met meer en minder zuivere kerken. De ChristenUnie is dan interkerkelijk zoals ook de Anti-Revolutionaire Partij interkerkelijk was. Zo wordt echter een belangrijke verandering genegeerd. De interkerkelijkheid in de eerste helft van de vorige eeuw was historisch gegroeid, met gevestigde protestantse kerkgenootschappen die bijna allemaal waren voortgekomen uit de vaderlandse kerk.

Maar in de tweede helft van de vorige eeuw werd interkerkelijkheid steeds meer een Amerikaans importartikel. Het ging daarbij om veelkerkelijkheid als product van democratisering van het protestantisme, zonder nationale kerk.⁹

Typerend voor de Amerikaanse kerkelijke kaart is het stelsel van gelijkwaardige denominaties (religieuze groeperingen). Dit is het resultaat van individualisme in de evangelieverkondiging, dus zoiets als vrije marktwerking op godsdienstig gebied. Zo’n denominatie kan ook een soort sekte zijn. Van de leden van de ChristenUnie wordt verwacht dat zij lid zijn van ‘een’ christelijke gemeente.

Dit wijst niet op ouderwetse interkerkelijkheid, maar wel op (Amerikaans) denominationalisme. De kerk is een ‘keuzekerk’ geworden, waarvoor je zelf kiest en die je (samen met gelijkgestemden) in eigen beheer hebt. Dit geldt niet alleen de denominaties die het product zijn van particulier initiatief. Deze visie wint ook terrein binnen traditionele kerkgenootschappen. De ‘geprivatiseerde’ kerk (denominatie) is een private aangelegenheid, zonder publiek-godsdienstige functie. Zo’n keuzekerk past in onze geïndividualiseerde samenleving. De persoonlijke keus als uiting van zelfexpressie is vandaag enorm belangrijk.

Subjectief

Secularisatie in de politiek komt vooral tot uiting in pogingen om alle godsdienst van het publieke domein te weren. Persoonlijk geloof mag daar niet relevant zijn. Om meer tegenwicht te kunnen bieden aan deze privatisering van het geloof, accepteert de ChristenUnie wel de privatisering van de kerk. Daarom is de ChristenUnie een veelkerkelijke bundeling van gelovigen.

Zo wordt de ene variant van de secularisatie (privatisering van de kerk) een bondgenoot in de strijd tegen de andere variant (privatisering van het geloof). Om het ‘grote’ kwaad te

bestrijden, wordt het ‘kleine’ kwaad geaccepteerd. Maar intussen wordt dit ‘kleine’ kwaad nauwelijks nog als kwaad gezien.

Een opmerkelijk argument bij het debat in vrijgemaakte kring was de manier waarop onderscheid werd gemaakt tussen instemmen en toepassen. Je kunt instemmen met de grondslag, zonder dat je ieders persoonlijke toepassing – zoals ten aanzien van de kerk – onderschrijft.

Het curieuze hierbij is dat die persoonlijke toepassing dan buiten de oevers van de – in de grondslag genoemde – confessie kan treden. Want wie zich afzijdig houdt van de (echte) kerk, handelt in strijd met Gods bevel (art. 28 NGB). Zo’n subjectieve, persoonlijke toepassing van de grondslag is dan strijdig met diezelfde grondslag.¹⁰

Privatisering van de kerk biedt een ‘oplossing’ door van de kerkkeus een privézaak te maken. De acceptatie van de privatisering van de kerk heeft ook voor de vrijgemaakte kerken zelf grote interne gevolgen. Mensen gaan zichzelf als mede-eigenaars van de (plaatselijke) kerk zien. Zij verwachten dan dat die kerk voldoet aan hun particuliere wensen en behoeften. Dit pakt vaak negatief uit voor de onderlinge verhoudingen en ook voor de waardering van het gereformeerde kerkverband.

Babyboomers

De stilzwijgende acceptatie van de privatisering van de kerk bij een aanzienlijk (?) deel van de gereformeerd-vrijgemaakten staat niet op zichzelf. Dit fenomeen moet gezien worden tegen de achtergrond van de opkomst van een belevingscultuur in de jaren zestig van de vorige eeuw, die met enige jaren vertraging doorwerkt.

Deze belevingscultuur bracht een verschuiving in ons denkklimaat. Het verstandelijke ‘ik’ (modernisme) werd van de troon gestoten door het gevoelige ‘ik’ (postmodernisme). Zo’n verschuiving heeft ook grote invloed op de beleving van het geloof. Mensen willen in hun gevoel geraakt zijn, omdat dit voelt als een geraakt zijn in hun hart.

In een rapport van deputaten Dienst en Recht aan de Generale Synode van Zwolle-Zuid 2008 werd de gehoorzaamheid aan de geboden van God in verband gebracht met ‘gerichtheid op het verstand’. Tegelijk werd de persoonlijke band met Christus in verband gebracht met ‘gerichtheid op het gevoel’. Deputaten noemden (onder meer) dit punt in hun beschrijving van een cultuurverandering in onze kerken (‘van oud naar nieuw’).¹¹

Op dit rapport kwam forse kritiek van dr. A.L.Th. de Bruijne, inmiddels hoogleraar ethiek en spiritualiteit aan de TU te Kampen. Allereerst miste hij elke onderbouwing. Maar ook hoorde hij in dit deputatenrapport de progressieve logica (ga met je tijd mee!) van de babyboomers. In hun ogen is iedereen op weg ‘van oud naar nieuw’. Zij zien nu in de kerk hun jeugdideaal uit de jaren ’60 mogelijk worden.¹²

Met deze forse kritiek onderstreept De Bruijne de bijzondere rol van de protestgeneratie in het veranderingsproces binnen onze kerken.

Zelfontplooiing

Generaliserend gezegd vonden babyboomers het vanzelfsprekend dat in hun behoeften werd voorzien. Even vanzelfsprekend is het dat de kerk in de religieuze behoeften van haar leden moet voorzien. (Tussen haakjes: dit gaat ook over conservatieve babyboomers die samenkomen in eigen, traditionele erediensten).

In zijn boekje *Marktdenken in de kerk* stelt de Amerikaanse predikant dr. Gary Gilley dat babyboomers de religie hebben gereorganiseerd rond het ideaal van de zelfontplooiing.¹³ Zijn kritiek is vooral gericht op predikanten als Rick Warren. Zij brengen het evangelie aan de man als het middel voor zelfontplooiing gericht op persoonlijke voldoening.

Ook in ons land was zelfontplooiing – vaak opgevat als zelfbeschikking – een kernwaarde van de protestgeneratie. Hun (neo)romantische protestbeweging tegen de prestatie maatschappij

werd midden jaren zeventig gesmoord in een forse economische recessie. Desondanks bleef de zelfontplooiing als kernwaarde overeind. Elk individu heeft het recht om zijn eigen mogelijkheden te ontwikkelen. Dit was een krachtige drijfveer achter onderwijsvernieuwing met 'zelfontplooiing' als sleutelwoord.

Met hun nadruk op het individu introduceerden de babyboomers als het ware het aanstaande 'ik-tijdperk'.¹⁴ In de kerk beleeft het gelovige individu dan de persoonlijke band met Christus en 'deelt' deze beleving met anderen. Dit gebeurt vooral in de eredienst, waar zo'n beleving min of meer bewust wordt geregisseerd.

Deze ontwikkeling past prima in het concept 'privatisering van de kerk'. Omdat de beleving vaak verschilt per leeftijdsgroep, komen er ook erediensten met speciale aandacht voor een bepaalde doelgroep (vooral de jongeren). In de 'gewone' eredienst wordt met verschillende doelgroepen rekening gehouden. De keuzekerk gaat zo ongemerkt over in een zgn.

consumentenkerk. Zo'n consumentenkerk krijgt steeds meer te maken met consumentenproblemen, zoals infantilisering van de liturgie.

De wissel

Hoewel de Vrijmaking ook tot een breuk met de Anti-Revolutionaire Partij leidde, bleef de eerste generatie vrijgemaakten antirevolutionair in hart en nieren. Zij hield vast aan de inzet van Groen van Prinsterer: 'tegen de Revolutie het Evangelie'. Zelfs in die mate, dat zij zichzelf regelmatig overschreeuwde.¹⁵ Bij de tweede generatie keert het tij. Omwille van politieke invloed werd de privatisering van de kerk geaccepteerd. Dit moet geplaatst worden tegen de achtergrond van secularisatie en belevingscultuur. De kerk gaat vooral functioneren als heilsinstituut en wordt steeds meer keuzekerk. Als 'krachtcentrale' in de cultuur (inclusief de politiek) wordt de kerk vervangen door het persoonlijk geloof.

Dit komt ook uit in de naam ChristenUnie. Tegen de revolutie de rapporten van deskundige christenen, want de prediking van het evangelie is een private aangelegenheid (geworden). Deze ontwikkeling heeft z'n weerslag op het kerkelijk leven. Ook de kerk zal nu meer gaan leven bij de gratie van het (beleefde) geloof dan bij de gratie van het Woord. Het zou onterecht zijn de uitbouw van het concept 'privatisering van de kerk' volledig op het conto van de babyboomers te schrijven.

Het gaat mij hier om de wissel die de vrijgemaakte trein op een ander spoor heeft gebracht. De geprivatiseerde kerk is meer een zaak van organisatie (maakbaarheid) dan van confessie. In de leegte die hierdoor ontstond, werd de 'oecumene van het hart' omarmd als een herontdekking van de onzichtbare kerk (beter: de abstracte kerk). Zo is de kerk zelf buiten het concrete leven geplaatst.

Noten:

- ¹ Prof.dr. G. Harinck, *Waar komt het VU-kabinet vandaan?* (2007), p. 14.
- ² Referaat prof.dr. S. Greijdanus, *Kerk en Koninkrijk Gods* (1948).
- ³ Prof.dr. M. te Velde, in: *Vrijgemaakte vreemdelingen* (2007), p. 181.
- ⁴ Vgl. prof.dr. F. Hartog, *De derde generatie* (1983), p. 114.
- ⁵ Ontleend aan ds. J.R. Wiskerke, in: *De strijd om de sleutel der kennis* (1978), p. 216.
- ⁶ Vgl. prof.dr. C.A. van Peursen, *Cultuur in stroomversnelling* (1975), o.m. p. 85.
- ⁷ *Nederlands Dagblad*, zaterdag 5 december 2009 (p. 3).
- ⁸ Dr. Anton van Harskamp, *Het nieuw-religieuze verlangen* (2000), hoofdstuk III.
- ⁹ Dr. Reinder Bruinsma, *Geloven In Amerika* (1998), p. 69-71.
- ¹⁰ Eerder besproken in: *Nader Bekeken. Persselectie 1989-1990 met commentaar*, p. 301 (punt 3).
- ¹¹ Rapport deputaten Dienst en Recht (2007) aan de Generale Synode van de Gereformeerde kerken Zwolle-Zuid (2008), p. 7 (punt 7).
- ¹² Dr. A.L.Th. de Bruijne, 'Voorbij oud en nieuw', in: *De Reformatie*, 5 januari 2008, p. 215.
- ¹³ Dr. Gary Gilley, *Marktdenken in de kerk* (2005/2008), p. 92.
- ¹⁴ Prof.dr. H.A. Becker, *Generaties en hun kansen* (1992), p. 89.
- ¹⁵ Prof.dr. M. te Velde, in: *Vrijgemaakte vreemdelingen* (2007), p. 185.